

**O‘zbekiston Respublikasida tarqalgan Gulxayridoshlar oilasi, turkumi
begona o‘tlar sifatida tarqalgan vakillarining dorivorlik xususiyati**

**Andijon Davlat Pedagogika Instituti Biologiya yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Toshmatova Gulyora Muxitdin qizi**
toshmatovagulyora24@gmail.com

Annotatsiya: Yer yuzida dorivor o‘simliklarning 10-12 ming turi bor. 10mingdan ortiq turni farmokologik, kimyoviy, dorivorlik xususiyati o‘rganilgan. O‘zbekistonda 577 turi mavjud. Shulardan 250 turi ilmiy tabobatda ishlatilmoqda. Gulxayridoshlar oilasining vakillari (*Althaea officinalis* va *Malva L.*) ham dorivorlik xususiyatiga ega.

Kalit so‘zlar: Gulxayridoshlar, *Althaea officinalis*, moy, kraxmal, pektin, *Malva L.*, dorivorlik xususiyati

Аннотация: На земле насчитывается 10-12 тысяч видов лекарственных растений. Более 10 000 видов были изучены на предмет их фармакологических, химических и лечебных свойств. В Узбекистане 577 видов. 250 из них используются в научной медицине. Лечебными свойствами обладают и представители семейства тутовых (*Althaea officinalis* и *Malva L.*).

Ключевые слова: Гульхаридош, алтей лекарственный, масло, крахмал, пектин, мальва Л, лечебные свойства.

Abstract: There are 10-12 thousand species of medicinal plants on earth. More than 10,000 species have been studied for their pharmacological, chemical and medicinal properties. There are 577 species in Uzbekistan. 250 of them are used in scientific medicine. The members of the family of mulberry trees (*Althaea officinalis* and *Malva L.*) also have medicinal properties.

Key words: Gulxharidosh, *Althaea officinalis*, oil, starch, pectin, *Malva L.*, medicinal properties

Bu oilaga asosan tropik, qisman mo‘tadil iqlimli mintaqalarda tarqalgan 70 turkumga mansub 900 o‘simlik turi kiradi. Gulxayri (*Althaea*) — gulxayridoshlarga mansub bir yillik va ko‘p yillik o‘tlar turkumi. Yevropa va Osiyoning o‘rta mintaqalarida 12 turi o‘sadi. Rossiya va Kavkazning o‘rmon va cho‘l zonalarida ham uchraydi. O‘zbekistonda gulning bitta ekma va 7 ta yovvoyi turi bor.

Gulxayridoshlarga, asosan o'tlar, qisman butalar va daraxtlar kiradi. Gulxayridoshlar to'qaylarda, sug'oriladigan maydonlarda va boshqa yerlarda uchraydi. Ildizi o'q ildiz tizimli. Poyasi asosan tik. Barglari oddiy, yonbargli, uzun bandli, panjasimon tomirli, butun yoki o'yilgan, ko'pincha panjasimon bo'lakli. Gullari to'g'ri, ikki jinsli barg qo'ltig'ida yakka yoki shoxlar uchidagi to'pgulda joylashgan. Gulkosachasi 5 ta gulkosa bargning qo'shilishidan hosil bo'lgan. Ko'pchilik vakillarida kosacha ikki qavatli. Ostki gulkosacha erkin holdagi yoki qo'shilgan gulbargchalardan tashkil topgan. Gultojbarglari 5 ta, erkin. Changchilari ko'p, iplari bir-biri bilan qo'shib, urug'chini o'rab turadi. Urug'chisi bitta, uch yoki undan ko'p urug'chibarglarning qo'shilishidan hosil bo'lgan. Mevasi 3-5 uyli ko'sak yoki juda ko'p bir urug'li mevachalarga bo'linadigan yig'ma meva. Barglari 3-7 bo'lakli, uzun bandli. Gullari yakka-yakka yoki 2-3 tadan barg qo'ltig'ida va poya ichida o'rnashgan. Tojibarglari

Malva sylvestris

qat-qat joylashgan. Iyun-avgustda gullab, iyul-sentabrda urug'laydi. Tojibarglaridan vino, sirka va rang berishda hamda teri, shoyi va jun kabilarni bo'yashda foydalaniladi.

Daryo va ko'llar sohilidagi to'qaylarda, sernam yerlarda dorivor gulxayri o'sadi. U gulxayri turkumiga oid, bo'yi 70-150 sm keladigan ko'p yillik o't. Gulxayrining *Althaea officinalis* turi dorivor o'simlik sifatida tibbiyotda foydalaniladi. Uning ildizidan tayyorlangan suyuq ekstrakt nafas yo'llari kasalliklarida (ayniqsa bolalarda) balg'am ko'chirish va yallig'lanishga qarshi, me'da-ichak kasalliklarida esa o'rab

oluvchi dori sifatida ishlatiladi. Tomoq, bodomsimon bez, yumshoq tanglay, bronxial astma, buyrak kasalliklari bezovta qilganda foydalaniladi. Ildizining o'ziga xos hidi va mazasi bor. Tarkibida shilliq moddalar, asparagin, moy, saharoza, kraxmal va pektin bor. Ildizning qaynatmasini tayyorlab olib, temir yoki shisha idishda 3 yildan ortiq saqlash lozim. Shunda samarasi yaxshi kuzatiladi. (1-rasm)

Gulxayridoshlarning ko'p tarqalgan vakillaridan yana biri yerbag'ir tugmachaguldir (Malva L). U bo'yi 10-40 sm keladigan, bir yillik begona o't. (2-rasm). G'arbiy Yevropa, Kichik Osiyo, Eron, Afg'oniston, Hindiston, Xitoy va Shimoliy Afrikada o'sadi. O'zbekistonda tugmachagulning bir necha turi: befarq tugmachagul (M. neglecta Wall.), Mavritaniya tugmachaguli (M.mauritana L.), o'rmon tugmachaguli (M. silvestris L), buxoro tugmachaguli (M. bucharica Iljin.) uchraydi. Uni barcha sug'oriladigan yerlarda, ariqlar bo'yida va ekinlar orasida uchratish mumkin. Poyasi sershox, yer bag'irlab yoki yonboshlab o'sadi. Barglari uzun bandli, yaprog'i deyarli yumaloq, cheti 5-7 ga bo'lingan. Gullari barg qo'ltig'ida o'rnashgan. Gultojbarlari 5 ta, erkin, gulkosachabarglarga nisbatan 2 marta uzun. Changchilari ko'p, iplari birikkan, urug'chini o'rab turadi. Yerbag'ir tugmachagul apreldan sentabrgacha gullaydi. Mevasi quruq meva, tugmachasimon, dumaloq, tuklar bilan qoplangan, 12-16 ta mevachadan tashkil topgan yig'ma meva. Apreldan oktabrgacha gullab mevalaydi. Bir tup tugmachagul yiliga 300-500 dona urug' beradi. Bargi Kavkazda ovqatga ishlatiladi. Tugmachagulning quritilgan bargi, guli va urug'i xalq tabobatida ichni yumshatuvchi dori sifatida ishlatiladi. (2-rasm)

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'.Axmedmedov. A.Ergashev. A.Abzalov, M. Yulchiyeva, D.Mustafakulov// DORIVOR O'SIMLIKLARNI YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI// darslik, Toshkent-2020.
2. O'.Pratov, Q.Jumayev. Yuksak o'simliklar sistemikasi (o'quv qo'llanma). Toshkent 2003.
3. M.U.Tojiboyev, G.M.Toshmatova. O'ZBEKISTONDA TARQALGAN BEGONA O'TLAR QOPLAMI, ULARNING TIPLARI, TARQALISHI, AHAMIYATI// maktabgacha va maktab ta'limidagi o'zgarishlar: huquqiy asoslar, muammo va yechimlar, xorijiy tajribalar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
4. S.B.Asqatova, I.E.Mamatqulova DORIVOR GULXAYRI- ALTHAEA OFFICINALIS BOTANIK TASNIFI AGROTEXNOLOGIYASI// international multidisciplinary conference of modern scientific research
web: <http://journal.jbnuu.uz/>

Research Science and
Innovation House